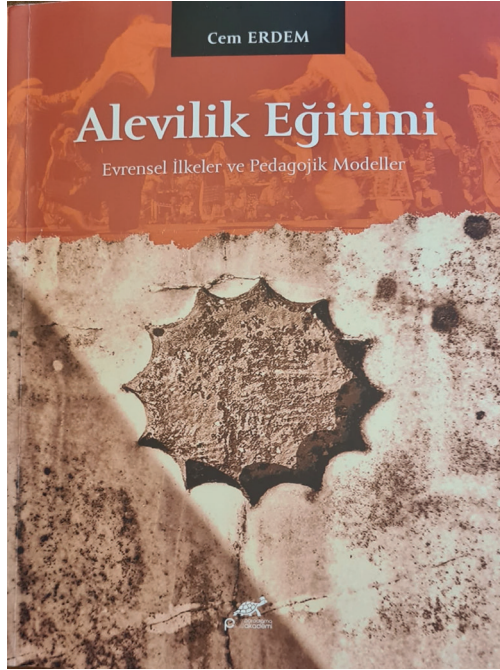

Cem Erdem (2025), Alevilik Eğitimi: Evrensel İlkeler ve Pedagojik Modeller, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, ISBN: 978-625-8713-11-4, 236 sayfa. *

Fatoş YALÇINKAYA**

Milyonlarca insanın inancını temsil eden bir gelenek, modern eğitim sisteminde neden hâlâ görünmezdir? Daha da önemlisi, bu görünmezlik yalnızca bir temsil sorunu mudur, yoksa epistemolojik bir tercih midir? Cem Erdem tarafından kaleme alınan ve editörlüğünü Bülent Akın'ın üstlendiği *Alevilik Eğitimi: Evrensel İlkeler ve Pedagojik Modeller* adlı kitap, bu sorulara salt polemik düzeyinde değil, çağdaş eğitim biliminin kavramsal araçlarıyla yanıt arayan bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.

* Kitap Tanıtma ve Değerlendirmesi. Gönderilme Tarihi: 09.04.2026; Kabul Tarihi: 20.04.2026; Yayımlanma Tarihi: 15.05.2026.

** Dr., Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: fatos-ycinkaya@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8864-1608.

Bu çalışmada Alevilik eğitimi, yalnızca teolojik bir bilgi aktarımı olarak değil; etik, estetik ve toplumsal adalet ekseninde şekillenen bütüncül bir insan yetiştirme modeli olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, eseri Alevilik üzerine yazılmış pek çok betimleyici çalışmadan ayıran temel özellik olarak dikkat çekmektedir.

Bu noktada kitabın kavramsal tercihlerine ilişkin önemli bir ayrıma dikkat çekmek gerekir. Erdem, eserinde Aleviliğe atıfta bulunurken bağlama göre “gelenek” veya “inanç” terimlerini bilinçli bir tercihle kullanmaktadır. Bu; rastgele bir terminolojik dalgalanma değil, pedagojik odaktan kaynaklanan stratejik bir seçimdir. Aleviliğin teolojik ve sosyolojik konumlandırmasına ilişkin tartışmalara girmeksizin onu; temel kaynakları ve referansları itibarıyla İslam’la ilişkili, kendine özgü ibadet, ritüel, inanç ve toplumsal pratikleri olan yaşayan bir inanç geleneği (*living faith tradition*) olarak ele alır. “Gelenek” terimi Aleviliğin tarihsel sürekliliğini, kültürel aktarım mekanizmalarını ve yaşam biçimi olarak boyutunu vurgularken “inanç” terimi ise inançsal öğretileri ve manevi içeriği ön plana çıkarmaktadır. Bu iki terim eş anlamlı olmaktan öte birbirini tamamlayan ve Aleviliğin çok boyutlu yapısını ifade eden kavramlar olarak işlev görmektedir. Eğitim odaklı yaklaşım gereği, hangi terimin daha “doğru” olduğu tartışmasından ziyade her iki boyutun da pedagojik süreçlerde nasıl yer alabileceğine odaklanılmıştır. Bu ayrım, Aleviliği salt bir kültürel miras olarak konumlandıran “kültürcü” yaklaşımla Erdem’in çalışması arasındaki temel farkı da ortaya koymaktadır.

Türkiye’de Alevi-Bektaşî inanç ve geleneğinin eğitim sistemindeki konumu, çözüm bekleyen yapısal bir soruna dönüşmüştür. Cem Erdem’e göre milyonlarca vatandaşın inancını temsil eden bu kadim gelenek, modern eğitim sisteminde kendine bir yer bulamamıştır. Alevi toplumu, yüzyıllardır süren özgün bir bilgelik geleneğinin taşıyıcısıdır. “İncinsen de incitme.”, “Eline-diline-beline sahip ol.”, “Yol bir, sürekin bin bir.” gibi öğretiler sadece dinî değerler değil; aynı zamanda evrensel insani ilkelerdir. Köyden kente göç, hızlı kentleşme süreci gibi mücbir sebepler; dede-talip ilişkisinin kopma derecesine gelmesine neden olmuş, hızlı modernleşmeyle birlikte geleneğin genç kuşaklara aktarılmasını zayıflamıştır. Tüm bunlar geleneğin nasıl öğretileceği sorusunu daha da karmaşık hâle getirmiştir.

Din eğitimi sistemi, çoğulcu bir yaklaşımdan uzaktır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatı, farklı inanç geleneklerini kendine özgünlükleri içine almamaktadır. Öğretmenlerin de Alevi-Bektaşî inanç ve geleneğinin temel kavramları, ritüelleri ve felsefesinin derinliği hakkında yeterli donanıma sahip olmadıkları açıktır. Bu durum öğrencilerin farklı gelenekleri tanıma ve anlama fırsatını kaçırmalarına sebep olmaktadır. Son yıllarda her ne kadar Alevilik ile ilgili akademik çalışmaların artmış olduğu görülse de bu birikimin yeni nesillere “nasıl” aktarılacağı konusunda ciddi bir metodolojik boşluk bulunmaktadır. Mevcut literatür, Aleviliği esas olarak betimler veya siyasal bağlamında analiz etmekte; ancak pedagojik bir çerçeve sunma konusunda sessiz kalmaktadır. Bu birikim ilköğretim çağındaki çocuklara nasıl anlatılacak, modern pedagoji yöntemleri asırlık gelenekle nasıl buluşturulacak soruları cevap beklemektedir. İşte Erdem’in çalışması tam da bu noktada konumlanarak Türkiye’deki inanç eğitimi literatüründe metodolojik bir boşluğu doldurmayı hedefleyen kapsamlı bir reform önerisi niteliği taşımaktadır.

Alevilik Eğitimi: Evrensel İlkeler ve Pedagojik Modeller kitabı, inanç eğitimine yönelik teorik bir temelden başlayıp somut uygulama ve reform önerilerine kadar uzanan sistematik bir yapı sergilemektedir. Editör Bülent Akın'ın "Takdim"i, Yazar Cem Erdem'in "Sunuş"u ve "Kaynakça" dışında on bölümden meydana gelen çalışmanın ana başlıkları; "Teorik Temeller ve Evrensel Çerçeve", "Karşılaştırmalı Modeller ve Uygulamalar", "Alevi-Bektaşî Geleneği ve Din Eğitimi", "İnanç Eğitiminde Yapısal Dönüşüm" ve "Alevilik Öğretiminde Uygulamalı Yaklaşımlar ve Eğitimsel Modeller" olarak oluşturulmuştur.

Bu çalışma, kabaca üç katman üzerinden okunabilir: kavramsal-kuramsal çerçeve (1.-2. bölümler), karşılaştırmalı analiz ve durum tespiti (3.-5. bölümler) ve reform tasarımı ile uygulama yol haritası (6.-10. bölümler).

Çalışmanın "Teorik Temeller ve Evrensel Çerçeve" adlı ana başlığında "İnanç Eğitiminde Kuramsal Çerçeve" ve "Uluslararası Standartlar ve Metodolojik Çerçeve" adlı ilk iki bölüm yer almıştır.

"İnanç Eğitiminde Kuramsal Çerçeve" başlıklı ilk bölümünde, din eğitiminde kuramsal çerçeve ele alınarak inanç eğitiminin tanımı, kapsamı ve amaçları tartışılmıştır. Kitabın belki de en kışkırtıcı kavramsal hamlesi burada ortaya çıkmıştır: Geleneksel yaklaşımların dayatmacı karakterine karşın eser, "epistemolojik alçakgönüllülük" kavramını merkeze almıştır. Bu, yalnızca "farklı görüşlere saygı" gibi sıradan bir çoğulculuk söyleminden öte, hiçbir dinî yorumun mutlak doğru olarak dayatılmadığı, farklı bilme biçimlerinin meşruiyetinin tanındığı demokratik bir öğrenme ortamını savunan radikal bir epistemolojik tutum olarak okunmalıdır. Aleviliğin çok katmanlı yapısı; sözlü gelenek, bâtinî yorum ve cem ritüelleri üzerinden incelenirken bu geleneğin modern eğitim sistemindeki marjinalleşme ve yanlış temsil sorunları eleştirel bir süzgeçten geçirilir (s. 1-46).

Çalışmanın "Uluslararası Standartlar ve Metodolojik Çerçeve" adlı ikinci bölümünde uluslararası standartlar ve metodolojik çerçeve sunulmuştur. Çalışmanın metodolojik zemini, AGİT tarafından 2007'de yayımlanan Toledo İlkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkelerin sunduğu epistemolojik tarafsızlık ve pedagojik çoğulculuk, Aleviliğin eğitimdeki temsilini güçlendirmek için temel alınmıştır. Ayrıca Robert Jackson'ın "yorumsal yaklaşımı" ve UNESCO'nun barış eğitimi perspektifi, farklılıkların birer zenginlik olarak sunulabileceği bir modelin önünü açmıştır. Erdem'in buradaki stratejik tercihi dikkat çekicidir: Aleviliğin eğitim talebini ulusal bir azınlık hakkı söylemi yerine uluslararası normatif bir çerçeveye oturtması, argümanı yerel siyasal gerilimlerden kurtararak evrensel bir meşruiyet zeminine taşıma çabası olarak değerlendirilebilir (s. 47-66).

İkinci ana bölüm olan "Karşılaştırmalı Modeller ve Uygulamalar" başlığı altında yer alan bölüm, "Seküler Devletlerde Din Eğitimi"dir. Bu bölümde seküler devletlerde din eğitimi modelleri epistemolojik çerçeve ve pedagojik yaklaşımlar bağlamında Fransa, İngiltere, Almanya ile Norveç, İsveç gibi İskandinav ülkeleri de dâhil olmak üzere Avrupa ülkelerinden ve bununla birlikte çok kültürlü toplumlardan Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerden örneklerle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir (s. 69-85).

Fransa'nın Laïcité modelinin Aleviliği görünmez kılan paradoksları -ki bu, sekülerizmin "koruyucu" olduğu varsayımını sorgulatan önemli bir tespittir- analiz edilmiş; İngiltere'nin yerel demokrasi deneyiminin sunduğu fırsatlar, Almanya ve İskandinavya modellerinin entegre yaklaşımları değerlendirilmiştir. Kanada'nın çok kültürlülük politikası ve Quebec'in Etik ve Dinî Kültür Programı üzerinden yanıt aranmıştır. Avustralya ve Yeni Zelanda'nın yerli halkların maneviyatını ana akım eğitime dâhil etme deneyimleri, Alevi-Bektaşî geleneğinin sözlü kültür ve topluluk merkezli öğrenme pratiğiyle paralellik kurarak alternatif pedagojik modellerin imkânını gösterir. Bu karşılaştırmalı bakış açısı kitabın en güçlü bölümlerinden birini oluştururken okuyucunun zihninde Türkiye için hangi modelin veya hangi meşrut sentezin mümkün olduğu sorusunu da cılızlaştırmadan bırakır.

"Alevi Bektaşî Geleneği ve Din Eğitimi" adlı üçüncü ana başlık altında çalışmanın "Alevi-Bektaşî Geleneğinin Din Eğitimindeki Konumu" ile "Evrensel Değerler ve Alevi Öğretisi" adlı bölümleri yer almıştır.

"Alevi-Bektaşî Geleneğinin Din Eğitimindeki Konumu" adlı dördüncü bölümde Alevi-Bektaşî geleneğinin din eğitimindeki konumu ele alınmış olup marjinalleşme ve görünmezlik sorunu derinlemesine irdelenmiştir. Suskunluk sarmalı, müfredatta görünmezlik, öğretmen eğitimindeki eksiklikler ve kuramsal tanınma mücadelesi gibi yapısal sorunlar analiz edilirken fenomenolojik, yorumsal ve eleştirel pedagoji yaklaşımlarının Alevi-Bektaşî öğretilerine nasıl uygulanabileceği, içerik ve değerlendirme yaklaşımlarında paradigma değişiminin nasıl gerçekleştirileceği sorularına somut öneriler getirilmiştir (s. 89-118).

"Evrensel Değerler ve Alevi Öğretisi" başlıklı beşinci bölümde evrensel değerler ve Alevi öğretisinin kesişim noktaları keşfedilerek kadim bilgeliliğin modern pedagojiye sunabileceği katkılar ortaya konulmuştur. "İncinsen de incitme.", "Eline-diline-beline sahip ol." ile "yetmiş iki millete bir nazarla bakma", "mazlumdan yana olma" gibi ilkeler; Erdem'in elinde yalnızca folklorik kalıplar olarak değil, çağdaş etik eğitimi ve insan hakları pedagojisiyle diyaloga girebilecek ciddi kavramsal araçlar olarak yeniden okunmaktadır (s. 119-129).

Kitabın bu bağlamdaki en özgün kavramsal müdahalelerinden biri, farklılık eğitimi yaklaşımıdır. Bu kavram, din eğitiminde uzun süredir hâkim olan "ortak noktalardan hareket etme" düşüncesinin akademik bir çözülüşünü temsil etmektedir. Geleneksel yaklaşım, farklı inanç geleneklerini birbirine benzeyen yönleri üzerinden sunarak bir "zoraki birlik" inşa etme eğilimindedir. Oysa bu strateji, farklılıkları gizleme pahasına işler ve her geleneğin kendine özgü yapısını silikleştirir. Erdem'in önerdiği farklılık eğitimi ise bunun tam tersini savunur: Bu öneri her geleneğin kendi özgünlüğüyle var olma hakkını tanıyan; farklılıkları tehdit değil, zenginlik olarak gören bir pedagojik paradigmadır.

Alevi-Bektaşî öğretimi bu paradigma için kritik bir sınama alanı sunar. Cem'in namaz ile karşılaştırılmadan kendi mantığı içinde anlatılması, semahın folklorik bir unsur değil ibadet olarak tanınması, "Yol bir, süre bin bir." anlayışının çoğulculuğun pedagojik modeli olarak sunulması bunlardan birkaçıdır. Burada altı çizilmesi gereken husus, Alevi bir öğrencinin; Alevi geleneğinin ibadet anlayışını, zahir-bâtın ayrımını, tevhit anlayışını ve "dıştan içe" dönüşüm vurgusu gibi kendi teolojik zemini üzerinden

özgün bir ibadet formülasyonuna sahip olduğunu açıklayabilmesidir. Sorun, namazla mukayese değildir; Alevi ibadet pratiğini Sünni normlarla karşılaştırmadan kendi ontolojik ve epistemolojik çerçevesi içinde anlamlandırabilecek kavramsal bir dilin inşasıdır.

Din eğitiminin geleceği, “farklılıklarıyla var olma hakkı”nı pedagojik bir ilke olarak benimsemekten geçer. Bu ne göreceli bir “herkes haklı” yaklaşımı ne de dogmatik bir “tek doğru var” dayatmasıdır. Aksine bu, her geleneğin kendi iç tutarlılığı ve değeri olduğunu kabul eden, öğrencilerin hem kendi kimliklerini güçlendirip hem de başkalarının kimliklerine saygı duymayı öğrendiği bir modeldir. Ancak böyle bir yaklaşımla din eğitimi, dayatma aracı olmaktan çıkıp farklılıkları tanıyan ve değer veren demokratik vatandaşlar yetiştiren bir platforma dönüşebilir.

Çalışmanın “İnanç Eğitiminde Yapısal Dönüşüm” başlığı altında “Yapısal Dönüşüm ve Reform Modelleri” ile “Pedagojik İnovasyon ve Dijital Dönüşüm” adlı altı ve yedinci bölümleri yer almıştır.

Altıncı bölümde yapısal dönüşüm ve reform modelleri sunularak teoriden pratiğe geçişin somut adımları ortaya konulmuştur. Teorik önerilerin pratiğe dökülmesi için “Din ve Dünya Görüşleri” yaklaşımını esas alan bir müfredat reformu şarttır. Burada Alevi-Bektaşî modülü nasıl zenginleştirilir, öğretmen yetiştirme programı nasıl dönüştürülür sorularına yanıt verilmiştir. İlahiyat fakültelerinde Alevilik kürsülerinin kurulması, öğretmenlere yönelik kültürel yeterlilik sertifikasyonu ve okul-cemevi iş birliği protokolleri bu dönüşümün kurumsal ayaklarını oluşturur (s. 133-140).

Yedinci bölümde pedagojik inovasyon ve dijital dönüşüm ele alınarak teknolojinin din eğitimindeki entegrasyonu tartışılmıştır. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarının Alevi ritüellerini deneyimleme fırsatı sunması, dijital arşiv ve sözlü tarih projelerinin geleneğin korunması ve aktarılması rolü üzerinde durulmuştur (s. 141-154).

“Alevilik Öğretiminde Uygulamalı Yaklaşımlar ve Eğitimsel Modeller” adlı son ana başlıkta ise “Uygulama Yol Haritası”, “Kritik Başarı Faktörleri ve Risk Yönetimi”, “Alevi-Bektaşî Öğretiminde Bilişsel Gelişim ve Kavram Edinimi: Pedagojik Bir Analiz” ile “Pedagojik Değerlendirme ve Sonuç” bölümleri yer almıştır.

“Uygulama Yol Haritası” başlığında kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlenmiştir. Öncelikle ilk iki yılda pilot okul uygulaması ve acil müfredat düzeltmeleri, 2–5 yıl arasında kurumsal reformlar ve pedagojik inovasyon projeleri, 5–10 yıl aralığı için sistematik dönüşüm ve uluslararası akreditasyon ve küresel entegrasyon ve iş birlikleri hedefleri ortaya konulmuştur. Önemli olan ise her aşamada sistematik takibin sağlanmasıdır (s. 157-166).

“Kritik Başarı Faktörleri ve Risk Yönetimi” adlı dokuzuncu bölümde kritik başarı faktörleri ve risk yönetimi ele alınarak izleme ve değerlendirme hususlarında bir sistemin gerekliliği ile reformun sürdürülebilirliğinin güvence altına alınması hedeflenmiştir (s. 167-173).

Onuncu ve on birinci bölüm olan “Alevi-Bektaşî Öğretiminde Bilişsel Gelişim ve Kavram Edinimi: Pedagojik Bir Analiz” ile “Pedagojik Değerlendirme ve Sonuç” başlıkları, kitabın pedagojik açıdan en özgün ve öncü katkılarından birini içerir. Alevi-

Bektaşî öğretiminde bilişsel gelişim ve kavram edinimi pedagojik açıdan analiz edilerek aynı kavramın farklı yaşlarda nasıl ve neden farklı öğretilmesi gerektiği açıklanmıştır. Beynin gelişim yolculuğu, anlam şemaları ve spiral derinleşme ilkeleri üzerinden, turna motifinden musahipliğe, üç sayısından Muharrem’e kadar farklı kavramların gelişimsel düzeylere göre nasıl adapte edileceği, somut örneklerle gösterilmiştir. Bu pedagojik rehber, öğretmenlere somut yöntemler sunarak Alevi-Bektaşî geleneğinin zenginliğini her yaş grubuna uygun biçimde aktarmanın yollarını göstermiştir. Daha önce Alevi-Bektaşî inanç eğitimi alanında bu düzeyde bir pedagojik kademelenme çalışması yapılmamış olması, bu bölümü yalnızca kitabın değil, alanın bütünü için önemli bir katkı hâline getirmektedir (s. 175-228).

Sonuç

Cem Erdem’e göre Alevi-Bektaşî inanç ve geleneğindeki kavramlar statik bilgi parçaları değildir. Bunlar zamanın ve mekânın ruhuna göre yaşayıp dönuşen kavramlardır. Bu sebepten her biri öğretilirken öğretilen yaş grubunun bilişsel ve duyuusal gelişimi göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. En büyük hata her yaş grubuna aynı derinlikte ve aynı yöntemle öğretmeye çalışmaktır. Oysaki insan beyni çocukluktan yetişkinliğe kadar sürekli değışen ve gelişen bir yapıya sahiptir. Bu sebepten yaş grubu göz önünde bulundurularak kavramlar bilişsel gelişime uygun şekilde anlatılmalıdır. Ayrıca Alevilik, öğretilmesi gereken bir inançtan çok yaşatılması gereken değerler sistemi olarak ele alınmalıdır. *Alevilik Eğitimi Evrensel İlkeler ve Pedagojik Modeller* adlı bu çalışma, eğitimin nasıl yapılması gerektiğinin bilimsel altyapısını oluşturmaktadır. Bu anlamda rehber bir kaynak olma özelliğı taşıır.

Elbette her kapsamlı çalışma gibi bu kitap da bazı soruları açık bırakmaktadır. Önerilen reform modellerinin Türkiye’nin mevcut siyasal ikliminde uygulanabilirliği, yani “normatif ideal” ile “realpolitik” arasındaki mesafe, tartışmaya değerdir. Dijital dönüşüm önerilerinin (sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik) nasıl bir kaynak tahsisıyla hayata geçirileceğı konusu da somutlaştırılabilirdi. Ayrıca karşılaştırmalı bölümün kapsamı geniş olmakla birlikte her ülke modelinin Alevilik bağlamına transfer edilebilirlik analizi daha derinleştirilebilir. Bununla birlikte bu açık noktalar, kitabın değerini azaltmak şöyle dursun, gelecek araştırmalar için verimli bir gündem ortaya koymaktadır.

Kitabın yapısal özelliğı olarak dipnotların işlevine ayrıca dikkat çekmek gerekir. Erdem’in dipnotları, klasik akademik referans işlevinin ötesine geçerek Alevi toplumunun tarihsel deneyimlerinden kaynaklanan algı kalıpları, psikolojik tepkiler ve kimlik inşa süreçlerine ilişkin bilimsel gözlemleri içermektedir. Yazarın alan araştırması ve literatür taraması sonucunda oluşturulan bu analizler; kesinlik iddiası taşımayan, tartışmaya açık hipotezler olarak sunulmuştur. Okuyucudan, bu notları kendi deneyimleri ışığında eleştirel bir gözle değerlendirmesi ve üst-bilişsel bir okuma pratiğı geliştirmesi beklenmektedir. Çok katmanlı bir gelenek olarak Aleviliğı anlamak, ancak çoklu bakış açılarının diyalektiğı ile mümkündür; dipnotlar bu diyalektik sürecin tetikleyicileri olarak okuyucuyu pasif bir alıcı konumundan çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle kitap; yalnızca okunan değil, okuyucusuyla etkileşime giren bir metin olarak tasarlanmıştır.

Son olarak elimizdeki çalışma, her ne kadar “Alevilik Eğitimi nasıl verilmelidir?” sorusuna cevap arasa da genelde herhangi bir inancın nasıl öğretilmesi gerektiğini anlatan bir kılavuz olma niteliğine sahiptir. Bu çift katmanlı okuma imkânı, eserin yalnızca Alevilik araştırmacıları için değil, din eğitimi, karşılaştırmalı eğitim politikası ve çoğulcu müfredat tasarımıyla ilgilenen tüm araştırmacılar için başvuru kaynağı olma potansiyelini ortaya koymaktadır. Çoğulcu eğitim tartışmalarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğu bir dönemde; Erdem’in çalışması yalnızca bir kitap değil, bir davet niteliğindedir.

Kaynakça | References

Erdem, Cem (2025). Alevilik Eğitimi: Evrensel İlkeler ve Pedagojik Modeller. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, ISBN: 978-625-8713-11-4.